

ACTA ACADEMIAE STROMSTADIENSIS

Christina Heldner

**Mästerverk eller studentspex?
Reflektioner kring en berömd text
av Jacques Derrida**

No. XXII, IANUARIUS MMXIV

ISBN 978-91-86607-23-4

Mästerverk eller studentspex? Reflektioner kring en berömd text av Jacques Derrida

ABSTRACT:

This paper investigates into the background of the spectacular success of the French philosopher Jacques Derrida (1930-2004), which seems to remain strong considering the fact that, as late as 2007, Derrida was still among the most quoted authors in the world, in humanities. The start of his career was the publication in 1967 of the extremely influential book *On Grammatology* devoted to the presentation of his chief idea known as deconstructionism. To put it shortly, this term alludes to the practice of reading and interpreting texts – whether literary or philosophical – against the intentions of their authors, so as to make them say what they were probably never meant to say. This method or doctrine soon became extremely popular, especially in departments of comparative literature or literary criticism, both in the U.S.A., in France and the rest of Europe. Along with it came an attitude of radical scepticism which came in handy in cases of opposition.

What I try to do here is a close reading of *De la grammatologie*, in order to highlight flaws in Derrida's own text and argumentation. The conclusion reached is entirely in keeping with the spontaneous impression one gets from reading Derrida's text. Apart from its tiring verbosity, his style is most of the time unbelievably obscure and even void of sense. Another recurrent problem is lack of referential exactness. But when, at times, the text becomes a bit less vague, it turns depreciatory and disdainful, as if to compensate for a lack of argumentative strength by hitting below the belt.

Given these circumstances, the question is whether this text was originally meant to convey a serious theoretical discussion at all. An alternative interpretation discussed here consists in viewing it as a hoax played upon the reader to confuse him, the way the traditional "canular" was used in the famous École Normale Supérieure where Derrida was trained as a philosopher. (There exists a more compact version of this article in French on the following site: <http://hdl.handle.net/2077/30607> pp. 333-345)

KEY WORDS: Derrida, Deconstructionism, Argumentation, Hoax

Innehåll

	sid
1. Inledning	3
2. En extravagant hypotes?	5
3. Några huvudtankar i Derridas filosofi	6
4. Några grundläggande idéer i <i>De la grammatologie</i>	7
5. Reflektioner kring stil och argumentation i DLG (1967)	10
6. Avslutande kommentarer	16
Litteraturlista	19

1. Inledning

Alla har vi väl hört talas om filosofen Jacques Derrida – född 1930 i Algeriet och död 2004 i Frankrike. Som de flesta känner till var det han som låg bakom den teori som från slutet av 60-talet och några decennier framåt spreds över världen under namnet “déconstruction”. Den här artikeln handlar om det allra första av de arbeten som Derrida ägnade åt dekonstruktion – eller dekonstruktionism, som i vissa kontexter är en lämpligare term på svenska – nämligen *De la grammatologie* (‘Om grammatologin’), som kom ut 1967. Det var ett verk som kom att inleda en ytterst spektakulär karriär, i synnerhet i USA, men också i Frankrike och resten av Europa. Den s.k. dekonstruktionismen blev en enorm succé, särskilt på de litteraturvetenskapliga institutionerna inom universitetetsvärlden, men också inom journalistiken. Denna doktrin – för i strikt mening rör det sig knappast om en teori – har även påverkat forskning och undervisning på ämnesområden som teologi och pedagogik. Inom humaniora tycks det nästan bara vara lingvister och analytiskt inriktade filosofer som konsekvent vänt denna riktning ryggen.

Men, kan man undra, varför skulle vi idag intressera oss för en filosof som redan avlidit och ett verk som nog inte upplevs som särskilt aktuellt, åtminstone i Sverige. Enligt min mening finns det ändå två skäl som skulle kunna motivera ett sådant val.

För det första kan vi konstatera att så sent som 2007 var Derrida fortfarande bland de allra mest citerade av samtliga författare inom humanvetenskaperna. Enligt “The Times Higher Education Guide” låg han på tredje plats, strax efter Michel Foucault och Pierre Bourdieu¹. Åtskilliga ytterst välkända författare dyker inte upp förrän mycket längre ner på listan, som Judith Butler (9), Sigmund Freud (11), Noam Chomsky (15), John Rawls (19), Ludwig Wittgenstein (28) och Friedrich Nietzsche (27).

För det andra kan vi, alltsedan den kvinnliga filosofen Claudine Tiercelin i maj 2011 valdes in i den prestigefyllda institutionen Collège de France, konstatera att Derrida fortfarande har kvar många hängivna vänner och beundrare i Frankrike. Att döma av de sura reaktioner som detta inval framkallade bland filosoferna på Sorbonne och på den berömda École Normale Supérieure, så råder en närmast

¹ <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storyCode=405956>

monumental misstänksamhet på dessa institutioner mot Claudine Tiercelin² som representant för den s.k. analytiska filosofin.

Som alla förstås vet, är analytisk filosofi en inriktning av i huvudsak anglo-sachsiskt ursprung som lägger stor vikt vid språk- och begreppsanalys³. Man eftersträvar precision och tydlighet i sina observationer och konsekvens i argumentationen och väjer inte för formella metoder och logiska formalismer när sådana kan vara till hjälp. Alltsedan början av 1900-talet tycks den analytiska filosofin dominera inom filosofiinstitutionerna över nästan hela världen. Det verkar i stort sett bara vara i Frankrike och i viss mån även i Tyskland som den förblivit kontroversiell. Vad man haft särskilt svårt att acceptera inom s.k. kontinental filosofi – en tradition som inkluderar riktningar som tysk idealism, fenomenologi och existentialism, och som favoriserar förklaringar av “världen” eller andra typer av helhetsteorier – är anklagelser om oklarhet, godtyckliga resonemang, bristande konsekvens eller ogrundade slutsater.

För egen del har jag nyligen läst om denna text som ju inledde det stora genombrottet för Derrida och kunnat konstatera – än en gång – att det är så gott som omöjligt att avgöra exakt vad de teser innebär som han där vill hävda. Detta förhållande har närmast karaktären av ett mysterium: hur kunde Derrida – som bevisligen var både filosofiskt utbildad och en intelligent person – publicera en så ytterligt dunkel text som *De la grammatologie* och bli berömd för det? Det problemet skulle jag nu vilja fundera lite närmare över.

Här kan vi lägga märke till att inget kapitel ägnades åt Derrida i den mycket uppmärksammade bok som gavs ut 1997 av den amerikanske fysikern och vetenskapsteoretikern Alan Sokal och hans belgiske kollega Jean Bricmont under titeln *Impostures intellectuelles* (‘intellektuella bedrägerier’). Boken hade till syfte att skärskåda en rad superkända franska intellektuella av postmodernt snitt för att avslöja “kejsaren som naken”. I inledningen (s. 43) sägs att det Derridacitat som Sokal tidigare gycklat i sin parodi på postmodern argumentation i *Social Text*⁴ tycks ha varit en engångsföreteelse, varför man beslutat att inte ta upp Derrida. Min egen bedömning är nog att Derrida mer än väl förtjänat att tas upp i detta sammanhang, låt vara att de typiska avarterna i hans resonemang vanligen inte bygger på hänvisningar till illa förstådda tankegångar inom teoretisk fysik, vilket enligt Sokal & Bricmont känner-tecknar stilen hos postmoderna tänkare som Jacques Lacan, Julia Kristeva, Luce Irigaray, Jean Baudrillard eller Gilles Deleuze.

² Se *Le Nouvel Observateur*, no 2431, du 9 au 15 juin, 2011, s. 66-68.

³ Dess ursprung går närmast tillbaka på filosofer och matematiker som George Boole (1815-1864), Gottlob Frege (1848-1925) och Bertrand Russell (1872-1970).

⁴ ”Transgressing the boundaries: Toward a transformative hermeneutics of quantum gravity”, *Social Text* 46/47, s. 217-252.

2. En extravagant hypotes?

En tanke som genast inställer sig är att den extrema relativism Derrida gör sig till tolk för i detta verk egentligen bara reflekterar allmänna tendenser vid den tid då han gjorde sitt genombrott. Alltsedan slutet av 1800-talet har det ju på den filosofiska arenan regelbundet dykt upp radikalskeptiska tänkare av Nietzsches och Heideggers snitt – som Derrida och hans samtida inom postmoderna tankeriktningar.

En snabbtitt på den västerländska filosofihistorien visar att denna typ av föreställningar tenderat att dyka upp med mer eller mindre regelbundna mellanrum. Man behöver bara tänka på tiden från 400-talet f. Kr. och något sekel framåt. Det var då sofisterna hade sin storhetstid med idéer som just kännetecknades av en extrem relativism. Exempelvis såg man skillnaden mellan sant och falskt som en fiktion och menade att sanning eller inte sanning hos en sats bara var avhängigt av bedömare och situation. (Det är lätt att känna igen sig i tankegångar från 1900-talets postmodernism.) En betydande del av den filosofiska aktivitet som utvecklades av Sokrates, Platon och Aristoteles gick ut på att bekämpa denna sofistiska doktrin som man bedömde som felaktig och samhällsfarlig.

Ändå har relativismen överlevt, till och med i de mest extrema former, fastän stora ansträngningar gjorts under seklernas gång att med goda argument bekämpa den. Så man får anta att Derrida visste vad han gjorde när han valde att anknyta till sådana tankegångar i idéhistorien.

Den hypotes jag skulle vilja föreslå som förklaring till gåtan Derrida och hans bok om grammatologin är att det ursprungligen rörde sig om den typ av spexartat skämt som odlades vid École Normale Supérieure där den blivande filosofen slutligen kom in 1952 (efter två misslyckade försök). På fransk elitskoleslang kallas företeelsen för “canular”.

Anledningen till att jag lägger fram en så extravagant idé är att jag har svårt att tro att man ska ta de tankar på allvar som Derrida lägger fram i sin bok, så till den grad dunkla och illa grundade är de. Det handlar om manipulationer av språklig, logisk eller epistemologisk karaktär som är så extrema att man bara baxnar, om uttrycket ursäktas.

3. Några huvudtankar i Derridas filosofi

Mot den här bakgrunden vore det kanske lämpligt att inleda med en presentation av några huvudtankar i Derridas verk, så som de sammanfattas i Svante Nordins utmärkta *Filosofins historia* (2003 [1995]).

Den ambition som drev Derrida – liksom för övrigt Michel Foucault, en annan huvudfigur inom det postmoderna paradigmet – var att underminera det västerländska förnuftet och på samma gång hela den västerländska idétraditionen. Medan Foucaults tillvägagångssätt bestod i att närma sig uppgiften “utifrån”, via en s.k. genealogisk undersökning – i Nietzsches efterföljd – av dess historia och institutioner, ansåg Derrida för sin del att en sådan kritik enbart kunde företas “inifrån” (dvs. inifrån texten) med hjälp av den metod han kallade dekonstruktion. Den subversiva intentionen hade Derrida alltså gemensamt med Foucault. Men de var inte överens om metoderna för en attack (*Id.*, s. 533-535).

Bland de drag i den västerländska traditionen som absolut måste bekämpas enligt Derrida var det viktigaste vad han kallade dess “logocentrism”, en företeelse som inneburit inte bara en kraftig överskattning av det mänskliga förnuftet, utan också av det talade språket, av ordet, av “den levande rösten”. Han ansåg också att sanning och kunskap alltid definierats i termer av en viss “närvaro”: “idéernas, Varats eller Guds”. Därför var det “närvarons metafysik” som det gällde att bekämpa. (*Id.*, s. 534)⁵.

Redan tidigt var termen “logos” (λόγος på grekiska) ett nyckelord i grekisk filosofi⁶. Men på grund av sin mångtydighet var det ett svårhanterligt begrepp. Förutom innebörden ‘språklig enhet’, hade denna term också andra betydelser med viss anknytning till begreppet ord, som t.ex. ‘lag’, ‘mått’, ‘logik’ och ‘teori’. Man kan i det sammanhanget också erinra om de första verserna i Johannesevangeliet, där ordet *Ordet* just översätter originaltextens “λόγος”: “I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud.” Kanske Derridas så starka antipati inför Ordet kan sättas i samband med hans judiska ursprung? Hur som helst tycks problemet med logocentrismen för Derrida framför allt ha bestått i tendensen att konsekvent favorisera ordet på skriftens bekostnad – en inställning han fann högst klandervärd. Men till det kommer vi strax tillbaka.

⁵ Se t.ex. följande citat: Le système de langue associé à l'écriture phonétique-alphabétique est celui dans lequel s'est produite la métaphysique logocentrique déterminant le sens de l'être comme présence (*DLG*, s. 64) (Det språkssystem som förknippas med den fonetisk-alfabetiska skriften är det i vilket den logocentriska metafysik uppkommit som bestämmer varats innebörd såsom närvaro).

⁶ Mest känd bland filosofer som haft tankar kring detta begrepp är nog Herakleitos (ca. 500 f. Kr.)

4. Några grundläggande idéer i *De la grammatologie*

I fortsättningen hoppas jag kunna ge åtminstone en viss uppfattning om det problem vi står inför. Det vill jag åstadkomma genom att först sammanfatta de tre kapitel i boken om grammatologin som har störst relevans för frågeställningen. Men som vi ska se innehåller min resumé också en del personliga reaktioner. I nästa steg kommer jag sedan att diskutera Derridas stil och argumentationssätt och illustrera med citat.

Derrida inleder den första delen av sin framställning med att teckna en starkt ödesmättad bild av den framtid som väntar oss alla. Får man ta honom på orden, så befinner sig mänskligheten i hela världen i stor fara :

Framtiden kan vi inte föreställa oss annat än i form av en absolut fara. Den är det som i absolut mening bryter mot etablerad normalitet och den kan alltså bara omtalas i termer av monstrositet⁷.

Det låter ju minst sagt skrämmande, även om vi redan fått en viss vana vid skräckvisioner av planetens framtid. Men, visar det sig, vad det handlar om här är inte den vanliga hotbilden i form av miljöförstöring, klimatförändring, global hungersnöd eller våldsamma pandemier. Och trots Derridas olycksbådande tonfall handlar det inte heller om generaliserat kärnvapenkrig. Nej, vad som hotar oss är *logocentrismen*, en företeelse som enligt Derrida har sitt ursprung i den västerländska kristna civilisationen.

Men vad är egentligen logocentrismen för något? Tyvärr bryr sig inte Derrida om att informera sina läsare om exakt vilken innebörd han vill ge denna term, fastän det rör sig om en i princip ny term. På ett ställe beskriver han den dock som ”den fonetiska skriftens metafysik”, vilken i sin tur utgör en form av etnocentrism ”i färd med att lägga under sig hela planeten”⁸.

Visst kan vi hålla med om att etnocentrism inte kan anses som ett ”politiskt korrekt” förhållningssätt. Men att därifrån gå till att kalla det fasansfullt är kanske att ta i ? Och i synnerhet då man betänker att etnocentrismen i fråga består i att utnyttja vad Derrida kallar ”fonetisk” skrift. En praktfull anti-klimax, skulle jag vilja kalla det. Som lingvist har jag alltid haft för vana att betrakta skriftspråket – vare sig det är alfabetiskt eller ej – som en av mänsklighetens viktigare landvinningar !

⁷ L’avenir ne peut s’anticiper que dans la forme du danger absolu. Il est ce qui rompt absolument avec la normalité constituée et ne peut donc s’annoncer [...] que sous l’espèce de la monstrosité. (DLG, s. 14; min egen översättning, här och i alla övriga citat från DLG).

⁸ [...] en passe de s’imposer aujourd’hui à la planète. (DLG, s. 11)

Det problematiska med den så kallade fonetiska skriften skulle vara att den baserar sig på det talade språket. Och en av de illgärningar Derrida anklagar logocentrismen för är just att den systematiskt främjar det talade ordet på skriftens bekostnad. Felet skulle bestå i att man brukar tänka sig talet som något som i ett utvecklingsperspektiv föregår skriften. Därmed har vi begått ett oerhört allvarligt fel bestående i att betrakta talet som överordnat skriften och till och med överlägset. Derrida menar att det i stället är tvärtom: det är skriften (i någon icke närmare preciserad mening) som måste ses som överordnad talet i en språkvetenskap som är "mera vetenskaplig" än den strukturalism som Ferdinand de Saussure stod för i sin *Cours de linguistique générale* ('kurs i allmän språkvetenskap') från 1915.

Ställd inför ett så pass revolutionerande förslag förväntar sig läsaren att Derrida ska lägga ut texten kring arten av det hot som logocentrismen och bruket av det talade språket ställt oss inför.

Men därav blir intet. Han struntar helt enkelt i att försöka förklara sina propåer. Än mindre försöker han rättfärdiga dem. I stället går han direkt på det han tror är botemedlet för den sjuka han diagnosticerat. Vad som måste göras, menar Derrida, är att "dekonstruera" den identifierade fienden, dvs. logocentrismen och allt som hänger samman med den. Till att börja med måste vi göra upp med begrepp som sanning, rationalitet och logik. Men vi måste också dekonstruera begrepp som "ord" och "tecken".

I fortsättningen får sedan läsaren vara med om en både petig och långgrandig dekonstruering av ett fenomen som författaren finner oerhört skadligt, men vars natur läsaren aldrig fått veta något konkret om. I *DLG* består dekonstruktionen i första kapitlet av en lång uppräknings av diverse logocentriska drag som visat sig under filosofihistoriens lopp från Platon och framåt.

I kapitel två går Derrida till attack mot så de kallade binära oppositioner som sägs känneteckna västerländskt tänkande. Huvudangreppet riktas mot Saussure och hans sätt att tänka i binära motsatspar.

En av de strategier som används går ut på att i den text som ska undersökas leta upp samtliga exempel på sådana motsatspar. Enligt Derrida (i Saussures efterföljd) består en binär opposition av ett par av termer av vilka den ena – som beskrivs som "omarkerad" – äger en viss prioritet i förhållande till den andra, som kallas "markerad". När man väl identifierat två termer som står i opposition till varandra, så går proceduren ut på att vända upp och ned på denna hierarki till förmån för den underordnade termen, dvs. den markerade.

Dekonstruktion i detta sammanhang är en operation med vars hjälp man kan komma till ganska så häpnadsväckande resultat, som t.ex. att skenet är en slags verklighet, att signifianten (det betecknande) är en sorts signifikat (något betecknat),

att skriften är en form av tal och att mannen är en sorts kvinna⁹! Med denna metod hoppas Derrida underminera de binära oppositionerna och på samma gång hela logocentrismen.

Det tredje kapitlet handlar slutligen om grammatologin “såsom positiv vetenskap”. Hädanefter ska den strukturalistiska lingvistik som går i Saussures fotspår underordnas grammatologin, eftersom den av Derrida betecknas som “fonologisk” (*DLG*, s. 45)¹⁰. Den ska med andra ord påtvingas samma villkor som grammatologin hittills tvingats underkasta sig. Följande citat avslöjar den djupa harm Derrida känner vid tanken på hur “förslavad” grammatologin för ögonblicket är. Man får definitivt intrycket att han ruvar på hämnd !

Varför vilja bestraffa skriften för ett monstruöst brott, och därvid gå så långt att man hänvisar den till ett särskilt utrymme i själva den vetenskapliga verksamheten där den kan hållas på avstånd?¹¹

I bokens andra del som har titeln “Natur, kultur, skrift” (*DLG*, s. 143-445), går Derrida till attack mot en text av Rousseau om språkens ursprung¹², som skärskådas med hjälp av hela den dekonstruktionistiska apparaten – inte för att skilja sant från falskt eller bra från dåligt, utan för att leta fram “sprickorna i texten” som, när de väl upptäckts till slut ska få hela bygget att falla samman. Med Nordins ord skulle man kunna beskriva hela företaget som “retorikens hämnd på filosofin”.

⁹ Se vidare Searle, John R. (1983) ”The Word Turned Upside Down”, *The New York Review of Books*, 27 octobre: ”This move gives some very curious results. It turns out that speech is really a form of writing, understanding a form of misunderstanding, and that what we think of as meaningful language is just a free play of signifiers or an endless process of grafting texts onto texts.” “In Culler's book, we get the following examples of knowledge and mastery: [...], presence is a certain type of absence (p. 106), the marginal is in fact central (p. 140), the literal is metaphorical (p. 148), truth is a kind of fiction (p. 181), reading is a form of misreading (p. 176), understanding is a form of misunderstanding (p. 176), sanity is a kind of neurosis (p. 160), and man is a form of woman” (s. 171).

¹⁰ Vi kan observera här att Derrida inte tycks ha uppfattat skillnaden mellan fonetik och fonologi.

¹¹ Pourquoi vouloir punir l'écriture d'un crime monstrueux, au point de songer à lui réserver, dans le traitement scientifique lui-même, un “compartiment spécial ” la tenant à distance ? (*DLG*, s. 61-2)

¹² *Essai sur l'origine des langues*.

5. Reflektioner kring stil och argumentation i *DLG* (1967)

Ett frapperande drag i Derridas stil är det sätt på vilket han förlöjligar saker han anser förkastliga och personer han definierat som sina motståndare. Ett intressant exempel är hans egendomliga bruk av liknelser och metaforer som bygger på någon form av teologi med dragning till starkt moraliserande tonfall. Så fick alltså Saussure – som låg bakom den lingvistik Derrida gör motstånd mot via sin egen grammatologiska “teori” – stå ut med att i *DLG* bli kallad för “moralist” och “predikant” (s. 52). I den kritiska genomgång Derrida gör av dennes idéer, stöter man ideligen på termer som “perversion” och “monstruositet” (s. 57), “besudling” och “smitta” (s. 52), “moraliskt felsteg” och “arvssynd” (s. 53) eller “perverterad kult” och “avgudadyrkan” (s. 53). Det är som om han i sin plädering för idén om skriften som språkets ursprung trodde sig inbegripen i ett korståg – fast då i sin egenskap av hebreisk korsfarare, snarare än kristen med tanke på hans ursprung. Detta fenomen skulle i sig kunna motivera en specialstudie, men om vi bara håller oss till Derridas argumentation, kan vi konstatera att det sätt på vilket han här betecknar en meningsmotståndare i nedsvärtande eller elakt raljanta termer får ersätta sakliga och relevanta argument – ett välkänt knep, inte minst i postmodern retorik.

Bristfällig argumentation behöver läsaren för övrigt inte söka efter länge i *DLG*. Det problematiska med denna text har i praktiken dels med själva argumentationen att göra, dels med den tillkrånglade stilen. Samtidigt som stilen är groteskt ordrik, uppvisar den en fatal brist på stringens och klarhet. Här ska jag först ge några kommentarer till författarens sätta att skriva, alltså stilen ; sedan avslutar jag med några illustrativa exempel på hans argumentativa vanor.

En slående egenskap hos Derridas stil, förutom den onödiga mångordigheten och de många och långa parenteserna (som dessutom ofta saknar all relevans) är bristen på precision. Derrida formligen excellerar i uttryck vars innebörd förblir oklar, även för en uppmärksam och ambitiös läsare. Och skulle innebörden vara begriplig förblir i stället referentens identitet osäker. Aldrig ger han minsta exempel för att illustrera sina tankegångar, fastän hans tankar är förlagda till en hög abstraktionsnivå och mycket vagt uttryckta. Vi har redan sett ett exempel, termen *logocentrism*, vars innebörd aldrig får någon tillfredsställande förklaring, trots det faktum att den syftar på ett nyckelbegrepp i detta verk.

Låt oss först titta på ett exempel som rör den referentiella funktionen. I följande citat handlar det om några “avgörande ansträngningar” (*efforts décisifs*) som

förväntas “befria” det som Derrida kallar “skriftvetenskapen” (*la science de l’écriture*). Men vilken sorts ansträngningar han menar får man inte veta och inte heller vem eller vilka som står för dem. Läsaren får inga andra upplysningar och texten förblir dunkel på denna punkt, som på så många andra :

Genom anspelningen på en skriftvetenskap som begränsas av metaforen, metafysiken och teologin, ska mottot inte bara ange att skriftvetenskapen – *grammatologin* – visar tecken på sin egen befrielse över hela världen, tack vare avgörande ansträngningar. Dessa ansträngningar är med nödvändighet diskreta och utspridda, nästan omärkliga.¹³

Med tanke på beskrivningens utformning blir väl ingen särskilt förvånad att få höra att ansträngningarna i fråga är “nästan omärkliga” ; inte heller att (som det sägs lite längre ner) “en sådan skriftvetenskap riskerar att aldrig få se dagens ljus som sådan och under detta namn”¹⁴. Det ser alltså ut som om författaren först påstår något, som han sedan omedelbart dementerar. Resultatet blir ett ordsvall som tycks ha till syfte att dölja textens tomhet på innehåll genom att ändå ge sken av att vara sofistikerat och och förmedla djupa tankar.

Här följer ett exempel som närmast bör tolkas som en kombination av vaghet, bristande precision och referentiell oklarhet. Kontexten är skriftens föregivna “fonetisering” och det därav (enligt Derrida) uppkomna behovet att tillgripa matematisk-logiska symboler för att hantera det “faktum” att den skrift vi har är helt inadekvat för vetenskapliga ändamål :

Att den är så inadekvat hade redan börjat sätta saker och ting i rörelse. Men det är någonting som idag tillåter den att framstå som just sådan, som tillåter att man tar itu med den, utan att man kan översätta detta nya i sammanfattande begrepp som mutation, förklaring, ackumulation, revolution eller tradition¹⁵.

Förutom den obestämda referensen till “någonting” får vi oss i meningens slut till livs en uppräknings av begrepp vilkas inbördes samband framstår som gåtfulla. Men på vilket sätt detta “någonting” får skriftens “fonetisering” att framstå som inadekvat, samtidigt som man inte kan tillgripa förklarande beskrivningar i termer av “mutation, förklaring, ackumulation, revolution eller tradition” förblir oförklarat. Kort sagt : läsaren är inte klokare än innan han började läsa sidan i fråga.

¹³ Par l’allusion à une science de l’écriture bridée par la métaphore, la métaphysique et la théologie, l’exergue ne doit pas seulement annoncer que la science de l’écriture – la *grammatologie* – donne les signes de sa libération à travers le monde grâce à des efforts décisifs. Ces efforts sont nécessairement discrets et dispersés, presque imperceptibles (*DLG*, p. 13).

¹⁴ [U]ne telle science de l’écriture risque de ne jamais voir le jour comme telle et sous ce nom. (s. 13)

¹⁵ Cette inadéquation avait toujours déjà commencé à donner le mouvement. Mais quelque chose aujourd’hui la laisse apparaître comme telle, en permet une sorte de prise en charge, sans qu’on puisse traduire cette nouveauté dans les notions sommaires de mutation, d’explication, d’accumulation, de révolution ou de tradition. (*DLG*, s. 13)

Vad gäller argumentationen kan konstateras att det finns olika typer av problematiska argument i *DLG*. Först och främst har vi sådana som helt enkelt är obegripliga. Obegripligheten kan antingen bero på att nyckeltermerna som författaren använder aldrig har fått någon definition eller också låter han termer som tidigare införts få en ny innebörd, utan att meddela läsaren detta.

Vidare finns det argument som helt saknar relevans. Det handlar med andra ord om argument som på intet sätt stödjer den framlagda tesen, även om det påstås som framförs i sig kan gälla ett erkänt faktum. I andra fall rör det sig om argument som helt enkelt är ohållbara, vare sig de bygger på ett påstående som saknar grund, eller baserar sig på en flagrant osanning eller ren lögn.

Men det vanligaste fallet består i att argumentation helt och hållet saknas. Det händer alltså ofta att Derrida gör ett påstående utan att anföra det minsta stöd för detta. Ju mera osannolikt eller kontraintuitivt det framförda påståendet är, desto mer tenderar Derrida att helt avstå från all argumentation. I praktiken innebär det att han helt enkelt nöjer sig med att dekretera. Vi har redan stött på ett par exempel. De gällde den stora fara som skulle hota mänskligheten på grund av logocentrismens utbredning och på grund av vårt bruk av talat språk och en skrift som bygger på språkljud. Ett exempel från ett annat sammanhang, där diskussionen gäller semiotik, semiologi och det språkliga tecknet, är följande :

Tecknet och det gudomliga föddes på samma ställe och vid samma tid. Tecknets tidevarv är väsentligen teologiskt. Det kanske aldrig *kommer att ta slut*. Dess historiska *avslutning* är dock uppritad¹⁶.

Att argument saknas för en sådan ståndpunkt är kanske förståeligt, med tanke på utsagens starkt teologiska vinkling. Här handlar det uppenbarligen mera om tro än om vetenskap, trots Derridas explicita anspråk på att i sin framställning stå för "vetenskapens vetenskaplighet".

Problematiska påståenden får vi exempel på i nästa citat, som är hämtat från en diskussion av Saussures beskrivning av befintliga skriftsystem i världen. Derrida citerar först ett långt stycke ur *Cours de linguistique générale* (s. 47) där en översiktlig beskrivning ges. En av de reflektioner han sedan gör är följande, som helt saknar samband med vad som sägs i Saussures text :

Begreppet piktografisk skrift eller naturlig skrift skulle alltså vara motsägelsefullt för Saussure. Om man betänker den numera erkända bräckligheten hos begrepp som piktogram, ideogram etc., de oklara gränserna mellan piktografisk, ideografisk och fonetisk skrift, så inser man inte bara hur oförsiktig Saussures avgränsning var, men också hur nödvändigt det är för

¹⁶ Le signe et la divinité ont le même lieu et le même temps de naissance. L'époque du signe est essentiellement théologique. Elle ne *finira* peut-être jamais. Sa *clôture* historique est pourtant dessinée. (*DLG*, s. 25)

den allmänna språkvetenskapen att överge en hel serie begrepp som tagits över från metafysiken – ofta via någon typ av psykologi – och som grupperar sig kring begreppet arbiträr¹⁷.

Men vad Saussure säger i citatet är i korthet att det finns två typer av skriftsystem i världens språk : den “ideografiska” skriften, där varje ord (i talet) representeras av ett unikt tecken (i skriften) som saknar all koppling till språkljuden (som t.ex. i kinesiskan); och den “fonetiska”, som bygger på att varje ljudtyp i språket representeras med hjälp av ett bokstavstecken i den ordning de förekommer i det ord man vill skriva (som t.ex. i svenskan). Han nämner även en mellanform, den syllabiska skriften, i vilken de ljud som representeras motsvarar hela stavelser.

Derridas kommentar går inledningsvis ut på att denna indelning för Saussure “motiveras [...] av tecknets godtycklighet” (s.49). Med termen “godtycklig” eller “arbiträr” brukar avses det förhållandet att samband saknas mellan innebörden hos ett ord (alltså, ett tecken) och hur ordet/tecknet ser ut, eller representeras ; med andra ord, att det i normalfallet saknas en likhetsrelation mellan tecknet och det som detta betecknar. I citatet ovan talas det alltså om att Saussure skulle betrakta begreppet “piktografisk” eller “naturlig” skrift som motsägelsefullt.

Men Saussure säger ingenting alls om någon “naturlig skrift”. Det är bara något som Derrida påstår. Däremot kan vi konstatera att beteckningen “piktografisk” brukar användas synonymt med Saussures term “ideografisk”. Därför blir Derridas påstående förvirrande, för i ett tidigare sammanhang (s. 19) verkar han likställa dessa båda termer, även om det förblir oklart om man ska ge “eller” en inklusiv eller en exklusiv tolkning. (Någon definition av termen “piktografisk” tycks inte finnas i *DLG*.)

[...] man brukar numera säga “skrift” om allt detta och mycket annat : inte bara för att beteckna skrivandets fysiska gester, *piktografiska eller ideografiska*, men även om totaliteten av det som gör den möjlig [...] ¹⁸ (Min egen kursiv.)

Man ska antagligen ändå tänka sig att Derridas “naturliga skrift” skulle kunna beteckna en form av skrift där det fanns ett “naturligt” samband mellan det betecknande (signifianten) och det betecknade (signifikatet) i meningen likhet mellan

¹⁷ Le concept d'écriture pictographique ou d'écriture naturelle serait donc contradictoire pour Saussure. Si l'on songe à la fragilité maintenant reconnue des notions de pictogramme, d'idéogramme, etc., à l'incertitude des frontières entre les écritures dites pictographiques, idéographiques, phonétiques, on mesure non seulement l'imprudence de la limitation saussurienne mais la nécessité pour la linguistique générale d'abandonner toute une famille de concepts hérités de la métaphysique – souvent par l'intermédiaire d'une psychologie – et qui se groupent autour du concept d'arbitraire. (*DLG*, s. 49)

¹⁸ On tend maintenant à dire “écriture” pour tout cela et pour autre chose : pour désigner non seulement les gestes physiques de l'inscription littérale, pictographique ou idéographique, mais aussi la totalité de ce qui la rend possible”. (*DLG*, s. 19)

skriftens tecken och deras innebörd. Problemet är bara det att ingen än så länge ens i stora drag har visat hur ett sådant system skulle utformas, om det alls är möjligt.

Slutligen kan konstateras att de påståenden som i citatet görs om “bräckliga” begrepp och “osäkra” gränser mellan begrepp – och därmed om Saussures “oförsiktighet” – knappast håller måttet. Även om begreppen i fråga inte motsvaras av helt diskreta kategorier, eftersom det för gränfallen kan vara svårt att avgöra kategoritillhörighet, så fungerar de utan problem inom språkvetenskapen genom att kategoriernas prototypiska kärna är tillräcklig väldefinierad.

Det skulle behövas mycket mer utrymme än vad jag har till mitt förfogande här för att visa hur ytterligt ogrundade somliga av Derridas påståenden är. Jag får nöja mig med ytterligare två exempel av en typ som gränsar till det lögnaktiga. I följande citat handlar det om naturvetenskapens språk :

[...] *begreppet vetenskap* eller vetenskapens vetenskaplighet – det man alltid betraktat som *logik* – ett begrepp som alltid varit ett filosofiskt begrepp, även om den vetenskapliga praktiken i själva verket aldrig upphört att ifrågasätta logos’ imperialistiska anspråk, till exempel genom att, sedan urminnes tider och allt mer och mer, utnyttja den icke-fonetiska skriften¹⁹.

Även om man inom naturvetenskaperna regelbundet använder sig av matematiska eller logiska symboler för att med större exakthet uttrycka relationer mellan storheter, så gör man sig skyldig till en grov överdrift, om man påstår att naturvetenskapen inte längre har behov av det som Derrida kallar för “fonetiskt skriftspråk”, alltså vår vanliga skrift. Det är helt enkelt ett både felaktigt och okunnigt påstående. Man kan i förbigående också notera att även logiska och matematiska symboler kännetecknas av ett arbiträrt samband mellan signifianten och signifikatet (jfr resonemanget ovan om “naturlig skrift”).

I mitt sista exempel vill Derrida få oss att tro att alla filosofer från Platon till Husserl systematiskt har gynnat det talade ordet på skriftens bekostnad. Syftet med påståendet är givetvis att reducera dessa tänkares trovärdighet och därmed stärka utgångsläget för hans egen logocentristiska tes, som ju går ut på att skriften kommer före talet (i någon mening) och att skriften därmed ska ses som hierarkiskt överordnad. Men Derridas tes innebär förstås en våldsam övergeneralisering. I själva verket förhåller det sig snarare så, att håller man sig bara till de filosofer som Derrida själv skrivit om – som Platon, Rousseau och Husserl – så vore hans påstående möjligtvis motiverat i fallet Husserl. Vad gäller Platon, så heter det visserligen i en av

¹⁹ [...] *le concept de la science* ou de la scientificité de la science – ce que l’on a toujours déterminé comme *logique* – concept qui a toujours été un concept philosophique, même si la pratique de la science n’a en fait jamais cessé de contester l’impérialisme du logos, par exemple en faisant appel, depuis toujours et de plus en plus, à l’écriture non-phonétique. (DLG, s. 12)

hans dialoger ("Faidros", s. 347) att skriften har den nackdelen att inte – i motsats till vanliga samtal – tillåta någon dialog mellan två kontrahenter. Men man kan lätt konstatera att Platon under sin livstid aldrig upphörde med att producera skrivna texter ! Vad gäller den filosofiska traditionen i övrigt är denna tes grovt felaktig, vare sig det handlar om Aristoteles, Descartes, Spinoza, Leibniz, Hume eller Kant, för att bara nämna några.

En reflektion man gör som lingvist med viss bakgrund i filosofi, det är att medan motsatsparet tal – skrift är något som ofta och länge upptagit språkforskarnas tid och intresse, så är detta en fråga som bara i mycket liten utsträckning intresserat filosofer, från Platon och fram till våra dagar.

6. Avslutande kommentarer

Det har nu blivit dags att kommentera den fråga som ställdes inledningsvis : ska vi eller ska vi inte betrakta *De la grammatologie* – en världsberömd filosoffs debutverk – som ett filosofiskt mästerverk eller har det från början bara handlat om någon form av studentspex ? På basis av den resumé som presenterats här och de illustrationer som givits av Derridas argumentationsteknik nödgas vi nog konstatera, menar jag, att det finns omständigheter som talar för spexhypotesen.

Å ena sidan har vi kunnat konstatera en fullkomligt grotesk disproportion mellan den företeelse som pekats ut som källan till den oerhörda fara som sägs hota mänskligheten (dvs. logocentrism i meningen alfabetisk skrift) och de reella, kännbara konsekvenserna av att hotet realiserats (dvs. att bruket av en skrift som ytterst bygger på språkljud tillåts sprida sig över hela världen). Här finns på samma gång ett fullkomligt absurt glapp mellan diskursens extremt oroade tonfall och obetydligheten i det påtalade problemet – två typiska drag i skämtsammanhang.

Å andra sidan förvånar man sig som läsare över den totala bristen på motiveringar till att det talade språket skulle behöva förvisas till en mera undanskymd position – eller utrotas. Talspråket förkastas i stället enbart som ett resultat av en fullkomligt godtycklig dekonstruktion av den binära oppositionen tal – skrift. Det ser likaså mycket konstigt ut att all motivering saknas till den egendomliga ståndpunkt som blir resultatet av dekonstruerandet och som går ut på att skriften ska betraktas som primär i förhållande till talet och att talet, när allt kommer omkring, måste betraktas som en sorts skrift.

Även om detta verk i sin helhet kan förefalla seriöst vid ytligt påseende, så hänger det bara inte ihop. Enligt min uppfattning framstår hela projektet som fullkomligt absurt, trots enormt ordrika utläggningar och ett stort antal sidor. För problemet är ju att de konstigheter jag tagit upp, både vad gäller innehåll, argumentation och stil, inte bara har karaktären av någon sorts olycksfall i arbetet. De genomsyrar texten i dess helhet.

Som svar på den ställda frågan skulle jag alltså vilja säga att det åtminstone inledningsvis bör ha rört sig om ett spexprojekt. Hypotesen förefaller plausibel i och med att textens extrema oklarhet och dess pretentiösa framtoning – liksom orimligheten i de beskrivningar och förslag som läggs fram – just för tanken till *École Normale Supérieure* i Paris och dess välkända och i vida kretsar uppskattade tradition av studentkost spexande med satiriska inslag och intellektuell måltavla.

Om *DLG* som text alltså i många avseenden är helt förenlig med spexhypotesen, så kan man också konstatera att enligt normala kriterier på vetenskaplighet handlar det inte heller om något tankens mästerverk. Långt därifrån! Snarare står vi inför en intellektuell återvändsgränd av en typ som till varje pris borde undvikas, om vi är angelägna om att mänskligheten ska kunna behålla möjligheten till framsteg inom samtliga vetenskapsområden, inklusive humanvetenskaperna.

Men om man accepterar spexhypotesen, inställer sig frågan hur det kan komma sig att Derrida skrivit ett så omfattande verk som *DLG*. En s.k. "canular" brukar ha ett mera modest format, som skämtande i allmänhet. I förlängningen undrar man likaså varför Derrida genomför sitt uppslag i verket i dess helhet. Det finns åtminstone två sätt att förhålla sig till dessa frågor, som förvisso pekar på ett mysterium. En möjlig förklaring vore att Derrida helt enkelt fick smak för idén, som följd av tecken på beundran från imponerade kolleger och f.d. kurskamrater i första hand, men snart också från vida kretsar inom amerikansk litteraturvetenskap. En annan – än mer obehaglig – förklaring skulle kunna vara att vi har med en bedragare att göra.

Hur det än är med den saken, skulle jag vilja avsluta min kritik av Derrida i allmänhet och *DLG* i synnerhet med tre citat. Det första är Michel Foucaults karakteristik av Derridas stil som en "obscurantisme terroriste" (ung. 'terrorstyrd dunkelhet'). Formuleringen förekommer i en utsaga av John R. Searle²⁰ som berättar om ett sammanträffande med Foucault, där Derrida kom på tal. Vad han menade var å ena sidan att denne filosofers stil är så full av oklarheter att det inte går att begripa vad han vill ha sagt; å andra sidan att så fort någon kritiserade Derrida för detta, brukade han gå till motangrepp med formuleringar som "Så du har inte fattat vad jag menar? Då är du en idiot!"; med andra ord, en klassisk taktik som består i att smutskasta meningmotståndaren i stället för att förklara och motivera vad som upplevts som dunkelt.

Det andra citatet kommer från Derrida själv. Här får man nästan intrycket att författaren beskriver sin egen språkliga praxis. Men så är det naturligtvis inte. Derrida förlägger ansvaret för det uppkomna problemet på annat håll och som vanligt är felet logocentrismens!

Själva nedvärderingen av ordet "språk", allt det som genom den tilltro vi visar det [språket?], pekar ut ordförrådets slapphet, frestelsen att hänge sig åt billiga förförelseknep, att passivt anpassa sig efter modets krav, känslan av att höra till avant-gardet, det vill säga okunnigheten, allt detta tyder på samma sak. Att det gått inflation i tecknet "språk" är liktydigt med tecknets egen inflation, den absoluta inflationen, inflationen i sig²¹.

²⁰ Artikeln återfinns i *reason.com*, februari 2000, och har titeln "Reality Principles: An Interview with John R Searle" (Steven R. Postrel & Edward Feser).

²¹ La dévaluation même du mot "langage", tout ce qui, dans le crédit qu'on lui fait, dénonce la lâcheté du vocabulaire, la tentation de séduire à peu de frais, l'abandon passif à la mode, la conscience

Det tredje och sista citatet handlar om missbruk av språket, något som Derrida uppenbarligen ofta gjort sig skyldig till. Citatet kommer från Sture Linnér (1996, s. 264) som i sin tur citerade Dag Hammarskiölds *Vägmärken*: "Att missbruka språket är att visa förakt för människan. Det underminerar broarna och förgiftar källorna». Enligt min mening är detta ett gott skäl att till varje pris undvika "derridismen" som intellektuell förebild. Faktum är att det nog finns folk som gör det. En av mina Derridaböcker – en antologi på engelska – lade jag nämligen beslag på i kvarterets sopsorteringsrum, där någon klok människa lämnat den.

d'avant-garde, c'est-à-dire l'ignorance, tout cela témoigne. Cette inflation du signe "langage" est l'inflation du signe lui-même, l'inflation absolue, l'inflation elle-même. (*DLG*, s. 15)

Litteraturlista

- Derrida, Jacques (1967). *De la grammatologie*. Paris : Éditions de Minuit.
- Le Nouvel Observateur*, no 2431. 9.6-15.6 2011. (S. 66-68).
- Linnér, Sture (1996). *Mulåsnan på Akropolis. Mitt Hellas genom tiderna*. Stockholm : Norstedts Förlag.
- Nordin, Svante (2003 [1995]). *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. Lund : Studentlitteratur.
- Saussure, Ferdinand de (1975 [1915]). *Cours de linguistique générale, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye*. Paris : Payot.
- Searle, John R. (1983). "The Word Turned Upside Down", *The New York Review of Books*, 27.10. 1983.
- Sokal, Alan & Briquement, Jean (1997). *Impostures Intellectuelles*. Paris: Éditions Odile Jacob.
- Sokal, Alan (1996). "Transgressing the boundaries: Toward a transformative hermeneutics of quantum gravity". *Social Text* 46/47 (s. 217-252).